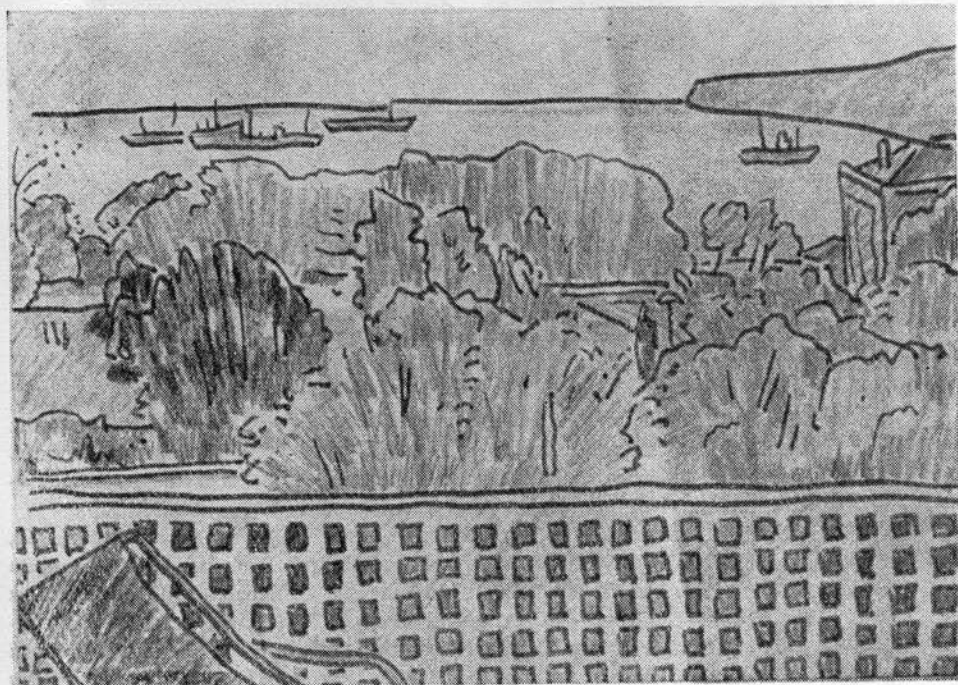

Aurel Ciupéról – két kiállítás ürügyén

Kolozsvárt és Marosvásárhelyen tíz esztendő gyűjteményes képanyagából állított ki Aurel Ciupe, a művészet érdemes mestere. Emlékeiből idézett, s tudtam, mire e sorok napvilágot látnak, csupán egy-egy tájképének, csendéletének elkísérő emléke őrzi majd művész és közönség találkozásának hangulatát, benyomásait.

Beszélggettünk, és eljátszottam a gondolattal, milyen sok oldalról közelíthető meg kor és pálya, életmű és hagyaték. Persze közhely, de mivel min-

Aurel Ciupe: Bulgáriai útirajz

den közhely valami nehezen tagadható igazságot takar, mégis leírjuk: Aurel Ciupe életműve (ha nem is tekintjük befejezettnak!) sajátos színekkel él az erdélyi képzőművészetben. Bemutathatjuk tehát az életpályát képzőművészetünk történetének szintézisében, de írhatunk róla mint művészpédagógusról,

Aurel Ciupe: Kompozíció

művészeti életünk szervezőjéről, vagy egyszerűen festői műességét méltatva, a kiváló koloristáról. Csakhogy a kérdés, a „választás“ mégsem igazi dilemma. Metafizikus játék inkább, mert hiszen hamisítás lenne e kvalitások bármelyikének elhallgatása. Nem tehetjük akár egy vázlatos portré erejéig sem!

Lugoson, a századdal együtt született Aurel Ciupe. Forrongó ifjúság, a megújuló erdélyi képzőművészet nemzedéke az övé. Életpályája szabálytalan kilengéseket mutat. A kortárs erdélyi nemzedék tájékozódásának klasszikus útja: Nagybánya—Budapest—München és esetleg Párizs, ha ez utóbbira egyáltalán mód nyílt. A francia hatás képzőművészeti életünkben a világháború éveitől többnyire másodlagos áttételes közvetítésű. Aurel Ciupe és néhány fiatal művésztársa esetében már nem így történik. Nagybánya csak epizód az indulásban. Tizenhat éves mindössze, amikor igen rövid ideig Réti István korrektúrájából ízelítőt kap. A természetelvűség, a természet rajongó szeretete az, amit magával visz, de az igazi élmény Párizs. Romul Ladeával, Demian Tassyval szinte egyidőben ösztöndíjjal kerül a művészetek fővárosába. A Julien-akadémia fogadja famulusai közé a fiatal román művészeket. A francia

képzőművészet élgárdája akkorra régen túljutott az impresszionizmuson, de a hatás még annyira élő, hogy legfeljebb a Cézanne-, vagy a Matisse-képek elménye ellensúlyozza.

Talán a hazai képzőművészet hagyományos természetlátásával magyarázhatjuk, hogy a Párizst-látó fiatalok nem az avantgardizmus mestereihez csatlakoznak...

E kitérőt azért tartottuk fontosnak, mert elhatároló súlya volt egy nemzedék festői szemléletének kialakításában, sőt iskolateremtő hatásnak bizonyult. Aurel Ciupe, Demian Tassy, Romul Ladea és Catul Bogdan, a párizsi élményekkel hazatérő fiatalok a megalapítói, tanárai a húszas évek közepén létrehozott kolozsvári Képzőművészeti Főiskolának. Ez a főiskola pedig néhány kiváló alkotónk személyes vonzása és példaadása mellett — Nagy Istvánra és Szolnay Sándorra gondolunk — vörös fonálként jelzi az erdélyi képzőművészet alkotóinak tájékozódását. A Belle-arte nemzedéke az impresszionista alapozású, de a szerkesztésben már cézanne-os indíttatású francia érzékenységű művészetet nevelkedik.

Aurel Ciupe 1924-ben jelentkezik első ízben egyéni kiállítással. Szülővárosában mutatkozik be, majd öt évvel később — ennek éppen negyven esztendeje — Kolozsvárt is. Annyira jelen van az erdélyi képzőművészetben, mint kortársai közül csak kevesen. Franciás színlátásra beállított retina-érzékenységgel tájkép- és csendélet-festészetünk gazdag hagyományát teremti, tanítványaira pedig tovább hagyományozza a becsületes mesterségbeli tudásra, a klasszikus művészi szép szeretetére alapozó piktúrját.

Igazi akadémiát teremtenek a Belle-artéban, ahol Aurel Ciupe festészetének szín-értékei, Demian Tassy kiváló rajztudása, Catul Bogdan biztos kompozíciós tehetsége alapozza meg a tanítványok művészi fejlődésének útját.

Párizsi emlékei több mint negyven éven át elkísérik. Bárhová is kerül — a Belle-arte elköltözése után Marosvásárhelyre, majd Temesvárra, a felszabadulás után az újjászervezett főiskola tanáráként ismét Kolozsvárra —, ez a hatás kitörölhetetlennek bizonyult. Erősebbnek minden környezet-változásnál, sőt, művészeti stílus-változásnál is. Fővárosi és kolozsvári retrospektívái, beleértve legutóbbi bemutatkozását, életre szóló elkötelezettsége mellett bizonyítanak. Kisebb tehetségű művésznél bizonyosan makacsnak tekintenők, felrónók a ragaszkodást az eredeti ősformákhoz, a festészet klasszikus műfajaihoz és szépségideáljaihoz. Am Aurel Ciupe esetében motívumainak őszinte átéléssel közvetített artisztikum, festői művészete, a klasszikus tájkép—csendélet—enteriór műfajok érzelmi telítettsége a döntő.

Kolozsvári és marosvásárhelyi kiállításán mindenekelőtt új sztánai tájképei igazolták e kvalitásokat.

Murádin Jenő

Szívemből utálok

- Mit utálsz a világon a legjobban?
- Erre nem lehet ilyen könnyen válaszolni. Egy kis gondolkodási időt...
- Látszik, hogy senkire és semmire sem vagy dühös. Mert akkor tudnád, hogy mit vagy kít utálsz a legjobban. Legalábbis pillanatnyilag..

— Hogy érted ezt?

— Ugy, hogy amikor az embernek ostobákkal akad össze a bajusza, úgy érzi, a butaságot utálja a legjobban. Aztán egy erőszakos portással vész össze — mint én egy egyetemi épületben, ahol a vékonydongájú, de annál nagyobb képűbb kapus vagy portás (hogy helyesebb?) a testi sértés kritériumát kimerítő módon próbált kituszkolni egy lányt egy teremből. A lány ugyanis zokogott, mert megbukott a vizsgán; a kis mindentudó portás pediglen, akit az ég tudja, ki hatalmazott fel úrhatnámkodni az egyetemi hallgatók fölött — látod, ezért nem ártott volna már előbb meghozni ezt a törvényt arról, hogy mi a joga és a kötelessége egy egyetemi hallgatónak —, fölháborító és vérlázító magatartása indokolására még olyasmit is felhozott, amihez aztán igazán semmi köze...

— Vagyis...?

— A portás ugyanis mellékesen tudni vélte, hogy az illető leány állítólag nem él feddhetetlen életet, és ennek — a lány füle hallatára, sőt az én fülem hallatára — a legélesebben kifejezést is adott, miközben kifelé rángatta-tuszkolta a végsőkig kétségbeesett lányt...

— Dehát hogy jön ő hozzá...?

— Sehogy. Neki parancsa lehet ugyan, teszem azt, este nyolckor vagy kilenckor, vagy mit tudom én, mikor kiüríteni a tantermeket, laboratóriumokat. De ennek a parancsnak a végrehajtásában nem alkalmazhat testi erőszakot. Különösen nem egyetemi hallgatóval — hát még hallgatónővel — szemben, aki talán mégiscsak valamivel teljesebb jogú polgára az egyetemnek, mint a portás. Figyelmeztettem egyébként, hogy a testi sértés büntetendő, s hogy ha a leány feljelenti, én hajlandó vagyok tanúskodni is; ha pedig nem ismeri a törvényeket, hát az alkotmányt csak kell ismernie...

— Mire ő?

— Ő? Nos, mit gondolsz? „Adok én neki alkotmányt!” — ordította, és megint nekírontott...

— Megverted?

— Nem. Szívesen megvertem volna de én viszont tisztelem az alkotmányt. Sajnos. Tehát békés szóval rávettem a lányt, hogy hagyja el a termet.

— Most kapok csak észbe: hogy jön hozzá ez a portás, hogy összekavarja a saját eljárását a leány esetleges erkölcsi magatartásának a kérdésével?

— Igen, ez talán a legfelháborítóbb. Ezért becsületsértési pert kellene a nyakába akasztani, de úgy, hogy megemlegesse. Először is nem azért állították oda, hogy pletykáljon az egyetemistákról. Másodszor: nem azért, hogy ítélkezzék fölöttük. Harmadszor: mi lenne, ha ezután az egyetemek kapusai a saját különbejáratú véleményük alapján kezdenék osztályozni az egyetemi hallgatókat, és mindegyikkel úgy viselkednének, ahogy a magánvéleményük parancsolja...

— Azt hiszem, az egyetemen és egyebütt is vannak azonban rokonszenves, komoly, a feladatukat ismerő kapusok, akik...

— Persze, hogy vannak... De azért az ilyen tiszteletlen, basáskodó, szemtelen portások számára legalábbis viselkedési tanfolyamot kellene szervezni. Az egyetem vezetőségének, illetve adminisztratív vezetőségének meg kellene magyaráznia, hogy kötelesek a feladatuk határozott elvégzése mellett a legteljesebb tisztelettel viseltetniök a holt napi matematikusok, fizikusok, nyelvészek, a holt napi tudósok, tanárok iránt...

— És mondd, „portás-kérdés” szerinted csak az egyetemen merül fel?

— Dehogy. Pöffeszkedő kapusokkal találkoztunk diákokthozunkban, klinikákon, közintézményeknél is... Meg kellene tehát szervezni ezeknek az embereknek a komoly szakoktatását. Meg kellene őket tanítani gyorsabban írni — mert pillanatnyilag egy egész öt éves tervet lehet teljesíteni, amíg kitöltenek egy belépőcédulát. Meg kellene tanítani köszönni őket, mert nemcsak hogy eszükbe sem jut előre köszönni az érkezőknek, de még fogadni sem kegyeskednek a köszönést. Meg kellene nekik magyarázni, hogy szolgálatban kötelesek borotvált képpel és tiszta inggel, körmökkel, cipővel megjelenni. Meg kellene nekik magyarázni, hogy a kapusfülkében tilos hagymát és fokhagymát enni, és hogy az uzsonna elfogyasztása nem töltheti ki a teljes munkaidejüket.

— Mondd, nem általánosítasz te egy kicsit?

— Most igen, mert dühös vagyok. És kérek, ne magyarázd meg nekem azt a nagyon is kézenfekvő ténytet, hogy nem minden portás ilyen, sőt a legtöbb nem ilyen, mint ahogy nem minden házmester mérges, nem minden kofa nagyszájú, és nem minden plébános szereti a vörös bort.

— Hát akkor miért szírod őket egyre-másra?

— Mert dühös vagyok.

— Miért nem vártál egy kicsit ennek a cikknek a megírásával, amíg lecsillapodsz.

— Vártam. A tavaly előtti vizsgaszesszióban veszttem össze ezzel a portással...

— És most mi juttatta eszedbe az ügyet?

— Semmi. Azaz, hogy minden. Az, hogy még mindig nem csillapodtam le. Hogy még mindig dühös vagyok. És még mindig vannak icipici basák.

Bodor Pál

Sárga lombok

(Sinka István halálára)

Sinka Istvánnak egy időben úgy eltemették a hírét, mintha meghalt volna. Pedig nem halt meg, és nem is fog meghalni, kezeskednek róla a versei.

Sinka István nem a faj és vér jogán szólott azok nevében, akikében szólott, hanem a szeretet és a közös fájdalom jogán. Az ő költészetében a sors birkozik a végzettel. A végzet nem más, mint a boldog, öröms holnap. A sors pedig hol ilyen, hol olyan ma. Bondár Márta a Körös vizébe öli magát két nyárfa tövébenél, Mados Imre Tamásdán kívül az erdőn utolsó táncát járja, Simon Virág a piros kötöt és a piros szattyán csizmát feketére cseréli. És így tovább. A sors keze mindenütt. A sorsé, amit az emberek csinálnak: az urak, a grófok, a botosispánok, bűvölő asszonyok, lányok.

Csak a szeretet mozdítja tette az embert. Ami szép, jó és igaz az irodalomban, az mind a szeretetből fakadt. Én, aki emberfiát gyűlölök, már amennyire, arról nem tudnék egy betűt sem írni. Sinka nagyon szerette azokat, magyarországi sorstársait, akik a verseiben szerepelnek. Egész kis világ van belőlük: pásztorok, komenciós cselédek és betyárok vadmályvaszagos, keserű világa.

Sinka az első igazi közösségi költőnk. Csokonai közösségi-volta, nagy, leplezetlen, őszinte embersége az alkalmi költeményekben, a disznótorokra írt

verseiben mutatkozik meg a legjobban. Adynál meg ott, mikor a versei fejéhez dedikációkat ír: Hatvany Lajosnak, igaz, ösztönző jó barátomnak, Oláh Gábornak küldöm; Zilahi jó barátainak; Krúdy Gyulának küldöm; kedves jó Földessy Gyulámnak, az Ady-versek poéta-adminisztrátorának; Fenyő Miksának, a régi szeretettel; kedves Bölöni Györgyömmnek, fajtámbeli véremnek; Kincs Gyula szeretett bátyámnak; Kuncz Aladárnak küldöm; Móricz Zsigmondnak, akit már nem is tudok jobban szeretni, Emőd Tamásnak küldöm; Justh Gyulának, egy bomlott korszak bomlasztójának és hősének, a második Bocskaynak.

Sinka nem is tud magáról szólni anélkül, hogy a körülötte-mellette levők-ről meg ne emlékezzék. De ő nem üzen és nem küld nekik, nem is kell, hiszen együtt nyüvödik, küszködik, gyalulódik velük. Sorsa azok sorsában fáj. Közösségi líra-e hát az övé, vagy mi, de annyi bizonyos, hogy költészetünkben a közösségi viszony legteljesebben, az ember mélyen írott arca legtisztábban az ő verseiben van benne.

Az egyén, még inkább a nép megmaradásának előfeltétele: közösséget vállalni nemcsak az élőkkel, de a rég megholtakkal is. Sinka magatartása a halálon is átrontó szocietásé. Ha Kiss Barabásról, a Tisza menti szikár legényről, ha a nagy vasfokost forgató Cser Domokosról s ha Vass Sándorról nem tud semmit a jelen, se a magyar történelem, akkor neki se leljék meg a sírját soha.

Nem találtam még nálunk festőre (kivéve Nagy Imrét), akinek a képei úgy megragadtak volna, mint amilyent Sinka tár elém Ignát Bencéről, a vándor summás legényről szoltában:

Láttam én is néhányszor őt:
szántott kilenc ökör iga;
este fogtuk a serpenyőt
s odadúlt le közénk ő is,
Csú Katalin rongyos fia.
Közénk dült és dalolt nekünk,
s lehajlott sorba a fejünk.

Hiába dalol ám Ignát Bence, nem nyílnak meg arra a kastély ablakai. S itt van egy másik kép Bozsár Andrásról:

Széles a világ pallaga.
Azon áll a Hódi tanya.
Ott élt híres verekedő
Bozsár András, nótaszónál
csizmaszárát veregető.
Híre volt, hogy verekedett,
— be kár, hogy pusztán született.

Bizony kár, hogy ott is hal meg, nem pedig a szabadságharcban, aminek éppen itt vón az ideje. S legyen itt egy harmadik kép is: Eső-Virág András a szil-tarcsai erdőn játszik a citerája húrjain. Körülállják a hét nagy erős kondások, és összesúgnak, hogy megölik.

Hát mért játszik sokkal szebben
s más húrton a bolond.
Testét majd a disznófertő
belepi vagy a lomb.
Hallgatták a húr pengését
s elövette mind a kését.

Ez a magyar inferno legmélye: elpusztítani azt, akinek a dalában egy hős világ támadt fel. Hiábavaló szépségek, vigasztalan sorsok és félelmetes erők cikáznak, azaz hogy mégsem hiábavalók, mégsem vigasztalanok és mégsem ijesztők. Sinka és emberei a mi életünket tágitják szélesebb horizontúvá, bennünk élük tovább életüket, s tesznek minket emberebb emberekké ezzel. Győzött hát a végzet: a sorsuk bennünk virult ki mint jövő.

Visky Feri barátomnak egyszer a vonaton utaztában kezébe került a legújabb Sinka-vers. Nagy örömmel újságolta. Holott ő nem is irodalmár. De nem tudott szabadulni tőle. A verset már én is olvastam, s őt megelőzve mondtam is elfele:

Bajó-éren, hó szálattyan
nénikém, Simon Virágnak
csizmája volt, piros szattyan;
piros volt a kötője is,
de lobogott, hogyha szél volt, —
Simon Virág nagyon szép volt.

Csakugyan nem lehet ettől szabadulni. Hát még a másik versszak!

Hóba járva, számárháton
jöttek a juhászlegények
s Radvány körül a szikháton
vassá fagyott kottyanók közt
forgatták a hosszú kampót,
hogy elugrassák Kéri Jankót.

Ki tudja, mi tetszett és tetszik jobban: a vers-e, annak belső ritmusa, ami olyan, mint a fiatal lány menése, vagy az, hogy egy juhászbojttár a magyar Parnasszusnak így nekihajtott. A kampót azonban nem teszi le. Oda-odavág vele. Geszt mellett a Korhány keskeny patakjában sulykoló lány áll és dalol. „A parton tört bodzavessző; tiz év múlva olyan lesz ő”, olyan ám, mert „szíven veri cselédjeit gróf Tisza úr”. Aztán a régi szerszámok között ott van egy hét-sukkós ásó is, hiszen „akik bennünket áltattak, sirt is mivelünk ásattak”.

Irodalomra csak irodalommal lehet nevelni, nem pedig úgy, ahogy az iskolában szokás: elmondani az író életrajzát és a művei „tartalmát”. Azonkívül, hogy ez háládatlan dolog az íróval szemben, mint nevelés eredménytelen. Én nem így akartam Sinkát megismertetni (azokkal, akik nem ismerték) és megszerettetni (azokkal, akik nem szeretik). S most hadd vágjak át egy másik hangnembe:

Kedves Pista, az egyik könyvnapon azt mondtam neked, mintegy hódolván előtted:

— Fogadjunk, hogy több versedet tudom fejből, mint te magad.

A szavamból-e, a szememből-e, de elhitted. S álltál csak a könyvsátor előtt, illetve álltunk, mint a vihar előtt — csakugyan vihar előtt volt — a versben a két fekete legény. Hogy is van?

Botra támaszkodik
két fekete legény,
mint lenn Ázsiában
ezer év elején.

Mit tehattünk volna? Nem mondtam, de azt éreztem akkor: a magaménak érzek, s valami ilyesfélét gondolhattál te is a magad részéről, mert azt írtad a nekem ajánlott könyvbe: „Gellért Sanyinak sok szeretettel és öleléssel adom e vallomásokat... és azért a szép igazságért, amit neki meg kell énekelni s énekével a hályogot leverni a vak magyar világ szeméről.“

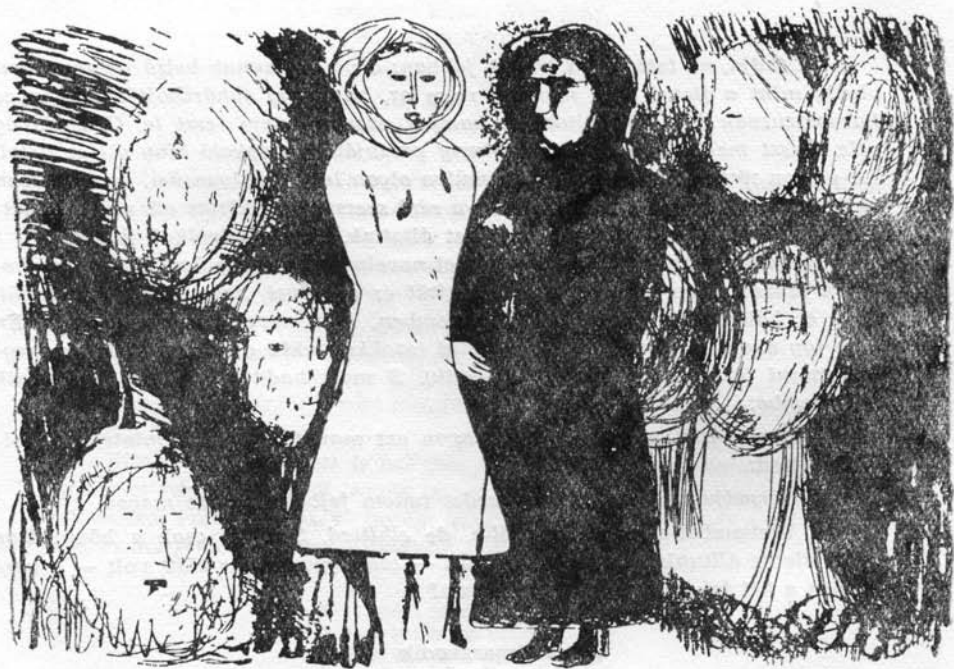
Mit tudjak most erre felelni?! Csak a verseidet morzsolgatom, Pista, itt a mikolai ér partján!

Zsongott a táj, állt az idő.
Három cserfán sárga lomb volt.
Alattuk egy gulyás figyelt,
kalapjánál fekete toll
s a fülben ezüst gomb volt.

Állt nyugodtan. Sose nézett
se nyugatra, se keletre.
Előtte három nagy cserfa.
S háta mögött ezer évvel
várt a gulyás kikeletre.

Zsongott a táj, állt az idő.
Derült és borult a mennybolt.
Várt a gulyás, állt és figyelt.
Tolla egyre feketébb lett...
A fákon még sárga lomb volt.

Gellért Sándor

Kopacz Mária: Emlék